

О. О. Гусарин,
аспірант, Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-3397-9032>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.22.327

ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРАДИГМИ ТА ОБГРУНТУВАННЯ РОЛІ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

О. Gusarin,
Postgraduate Student, Interregional Academy of Personnel Management

RESEARCH OF THE PARADIGM AND SUBSTANTIATION OF THE ROLE OF CLUSTERIZATION
IN INCREASING THE EFFICIENCY OF REGIONAL POLICY

В умовах повоєнного відновлення та економічних потрясінь, а також необхідності імпортозаміщення та досягнення технологічного суверенітету, загострюється пошук ефективних механізмів стабілізації та сталого регіонального розвитку. Традиційні підходи, орієнтовані на просторову рівновагу та пряме фінансування ("полюси зростання"), виявилися неефективними. Висувається гіпотеза про те, що оптимальним джерелом сталого розвитку є формування регіональних кластерів як спеціалізованого інструменту державної політики.

Аналіз літературних джерел показує еволюцію регіональних парадигм від класичних до інноваційних (ендогенних) підходів, де акцент зміщується на людський капітал, інновації та внутрішній потенціал. Концепція конкурентних кластерів М. Портера визначає їх як географічно концентровану мережу взаємопов'язаних суб'єктів, де конкуренція відбувається не між окремими фірмами, а між кластерами. Критичний аналіз виявив методологічну прогалину: відсутність обґрунтування того, як кластерна політика має бути вбудована в загальну архітектуру регіональної політики та як оцінювати її довготривалий внесок у досягнення стратегічних цілей.

Дослідження обґрунтовує, що кластерний підхід є необхідним для досягнення цілей соціально-економічного розвитку за рахунок формування мережі економічних відносин між підприємствами, науковими та освітніми організаціями. Це об'єднання призводить до системного господарського ефекту, що посилює конкурентні переваги регіону, підвищує інноваційну активність (орієнтація НДДКР на потреби виробництва) та інвестиційну привабливість.

На основі узагальнення, надано авторське визначення кластера (у контексті державної регіональної політики) як географічно локалізованої, функціонально інтегрованої та інституціоналізованої мережі незалежних суб'єктів, головною метою якої є досягнення синергетичного ефекту у сфері інновацій та підвищення адаптивності економіки.

Сформульовано три ключові положення, що обґрунтовують роль кластера:

- 1. Кластер як джерело синергетичної рента: Забезпечує вищий результат за суму окремих частин, що є критичним для продуктивності праці та регіонального бренду.*
- 2. Кластерний механізм як засіб мінімізації трансакційних витрат: Кластерне адміністрування створює інституціональну рамку для зменшення витрат та підвищення цінової конкурентоспроможності (Ефект Охоплення).*
- 3. Стратегічна роль кластера у досягненні технологічного суверенітету: Кластери, орієнтовані на "проривні" технології, виступають інструментом для забезпечення технологічного суверенітету та стійкості економіки через Ефект Мультиплікатора.*

Також розглянуто негативні ризики кластеризації (некоректні механізми підтримки, некоректна брендизація), які можуть призвести до неефективних державних впливів та іміджевих втрат.

Висновки підтверджують, що формування системи ефективно розвинених кластерів сприяє реалізації цілей сталого збалансованого розвитку, забезпечуючи виробництво високотехнологічної продукції та підвищуючи конкурентоспроможність національної економіки в стратегічно значущих галузях.

In the conditions of post-war recovery and economic shocks, as well as the need for import substitution and achieving technological sovereignty, the search for effective mechanisms for stabilization and sustainable regional development is intensifying. Traditional approaches focused on spatial balance and direct financing ("growth poles") have proven ineffective. The hypothesis is put forward that the optimal source of sustainable development is the formation of regional clusters as a specialized instrument of state policy.

The analysis of literary sources shows the evolution of regional paradigms from classical to innovative (endogenous) approaches, where the emphasis is shifted to human capital, innovation and internal potential. The concept of competitive clusters by M. Porter defines them as a geographically concentrated network of interconnected entities, where competition occurs not between individual firms, but between clusters. Critical analysis revealed a methodological gap: the lack of justification for how cluster policy should be embedded in the overall architecture of regional policy and how to assess its long-term contribution to achieving strategic goals.

The study substantiates that the cluster approach is necessary to achieve the goals of socio-economic development by forming a network of economic relations between enterprises, scientific and educational organizations. This association leads to a systemic economic effect that enhances the competitive advantages of the region, increases innovation activity (orientation of R&D to production needs) and investment attractiveness.

Based on the generalization, the author's definition of a cluster (in the context of state regional policy) is provided as a geographically localized, functionally integrated and institutionalized network of independent entities, the main goal of which is to achieve a synergistic effect in the field of innovation and increase the adaptability of the economy.

Three key propositions are formulated that justify the role of the cluster:

1. The cluster as a source of synergistic profitability: Provides a higher result than the sum of its parts, which is critical for labor productivity and regional brand.

2. The cluster mechanism as a means of minimizing transaction costs: Cluster administration creates an institutional framework for reducing costs and increasing price competitiveness (Coverage Effect).

3. The strategic role of the cluster in achieving technological sovereignty: Clusters focused on "breakthrough" technologies act as a tool for ensuring technological sovereignty and economic sustainability through the Multiplier Effect.

The negative risks of clustering (incorrect support mechanisms, incorrect branding), which can lead to ineffective government injections and image losses, are also considered.

The conclusions confirm that the formation of a system of effectively developed clusters contributes to the implementation of the goals of sustainable balanced development, ensuring the production of high-tech products and increasing the competitiveness of the national economy in strategically important industries.

Ключові слова: кластеризація, регіональна політика, синергетичний ефект, кластер, імпортозаміщення, технологічний суверенітет, регіональна конкурентоспроможність, публічне адміністрування.

Key words: clustering, regional policy, synergy effect, cluster, import substitution, technological sovereignty, regional competitiveness, public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах повоєнного відновлення вітчизняної економіки, що охоплює всі сфери господарського життя будь-якого українського регіону, загострюються питання пошуку ефективних механізмів та інструментів регіонального розвитку, використання яких могло б не тільки стабілізувати соціально-економічне становище

регіону в період досить значних економічних потрясінь, а й створити надійний фундамент сталого збалансованого розвитку в середньо- і завдань, які на даний час тісно пов'язані з процесами імпортозаміщення та досягнення технологічного суверенітету.

Аналіз основних індикаторів соціально-економічного розвитку показує, що геополітична та макроеконом-

ічна ситуація справили значний вплив на розвиток регіонів. Ця ситуація вказує на усунення загальноприйнятих факторів регіональної конкурентоспроможності та вказує на необхідність не тільки диверсифікованого розвитку регіональної економіки, а й дослідження тих драйверів регіонального зростання, які визначаються як ефективною галузевою структурою економіки, а й результативним організаційно-економічним механізмом регіонального розвитку.

У рамках цього дослідження нами висувається гіпотеза про те, що оптимальним джерелом забезпечення сталого регіонального розвитку в поточній ситуації є формування регіональних кластерів як спеціалізованого інструменту державної політики, що дозволяє забезпечувати ефективний перетік знань, ресурсів технологій з однієї галузі в іншу, а також швидко адаптувати суб'єкти господарювання до нових економічних умов за рахунок формування ефекту кластеризації.

Аналіз літературних джерел.

На ранніх етапах (50-ті — 70-ті роки XX ст.) домінували моделі, що базувалися на ідеях просторової рівноваги та перерозподілу ресурсів. Основна увага приділялася вирівнюванню економічного розвитку між регіонами за допомогою прямого державного фінансування, створення великих промислових об'єктів (теорія "полюсів зростання" Ф. Перру) та розвитку фізичної інфраструктури. Регіон розглядався переважно як об'єкт управління.

Концепція конкурентних кластерів М. Портера визначає їх як географічну концентрацію взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у суміжних галузях та пов'язаних інституцій (університети, асоціації) у певній сфері. Ключова ідея: ефективна конкуренція відбувається не між окремими фірмами, а між кластерами.

Критичний аналіз вказує на відсутність універсальної моделі формування кластерів (вони часто розвиваються органічно). Існує потреба у методологічному обґрунтуванні того, як кластерна політика має бути вбудована в загальну архітектуру регіональної політики та як оцінювати її внесок у досягнення стратегічних цілей.

Оцінка ефективності кластерної політики є складною через довготривалий характер її впливу та необхідність використання контрфактичних методів (наприклад, порівняння з регіонами, де кластери не підтримувалися). Існує потреба в розробці збалансованої системи показників (Balanced Scorecard), адаптованої до цілей кластеризації.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ

Обґрунтувати роль кластеризації у підвищенні ефективності регіональної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Використання кластерного підходу задля досягнення основних цілей соціально-економічного і навіть сталого розвитку регіону обумовлено необхідністю формування на заданій території групи компаній, пов'язаних між собою мережею економічних відносин. Якесь

частина компаній є постачальниками обладнання та комплектуючих, інша — спеціалізується на наданні фінансових, інформаційних чи консалтингових послуг, третя — представлена науково-дослідними центрами та освітніми організаціями, четверта — виробничими комплексами тощо.

Суть такого об'єднання полягає в тому, що учасники доповнюють один одного, і, в ідеалі, виробничий ланцюжок або бізнес-процес кожного з них замикається всередині кластера, при тому, що продукція, одержувана в результаті роботи кластера, згідно з його основним видом діяльності, знаходить попит не тільки на внутрішньому, а й на зовнішніх ринках, формуючи для країни прибутки.

Отримуваний системний господарський ефект посилює конкурентні переваги як самих учасників кластера, так і всього регіону загалом. Крім того, на практиці розвиток кластерів, як правило, призводить до ще одного позитивного ефекту — підвищується рівень взаємодії між бізнесом та органами публічного управління, виробничі підприємства тісно співпрацюють з науковою спільнотою, що підвищує ймовірність розробки інноваційних продуктів, що мають нові цінні для споживачів характеристики. В принципі, цілком справедливо можна відзначити те, що всередині кластера інноваційна активність завжди підвищується за рахунок орієнтації наукових розробок на реальні потреби виробництва, а також можливості фінансування НДДКР за рахунок приватних інвесторів, які зацікавлені в отриманні інноваційного продукту.

Ще одним позитивним ефектом функціонування регіонального кластеру стає його сприятливий вплив на розвиток інвестиційної активності учасників кластера та на рівень інвестиційної привабливості самого регіону. Так як кластери в основному формуються виходячи з існуючих в регіоні передумов — наявності відповідної інфраструктури, конкурентоспроможних галузей або наявності потенціалу їх розвитку, — завдяки освіті кластера відбувається об'єднання всіх переваг регіону всередині одного інтеграційного утворення, що посилює позитивний ефект кожного з них за рахунок застосування відповідного організаційного механізму державного управління.

Потенційного інвестора залучає об'єкт інвестування, який демонструє високий рівень технологій виробництва, досягнутий за рахунок раціональної побудованої територіальної системи розподілу ресурсів, кооперації та поділу праці, що має свою унікальну спеціалізацію в рамках територіально-виробничих комплексів, але при цьому перебуває в рамках одного ланцюжка створення та регіональної економіки за принципами циркулярного виробництва. Таким чином, створення регіонального кластера стимулює інвестиційну активність регіону, дозволяючи зміцнювати міжрегіональну інтеграцію, а також сприяти раціональному розміщенню підприємств та інфраструктури як найважливішим процесам, що відбуваються всередині кластера.

Спеціалізація регіонального кластера залежить від наявного в регіоні ресурсного потенціалу, тому кожен кластер матиме свою унікальність, специфічність розвитку і, відповідно, вимагатиме адаптації універсальних інструментів кластерного розвитку. Процес формуван-

ня регіональних та галузевих конкурентоспроможних кластерів знаходиться на точці перетину трьох стратегій економічного розвитку регіону.

Оскільки наше дослідження знаходиться у сфері публічного управління та адміністрування і стосується державної регіональної політики, авторське визначення поняття "кластер" має містити не лише економічні та географічні аспекти, але й акцентувати на його ролі як інструменту цієї політики.

На основі узагальненої таблиці, виділимо ключові елементи для авторського визначення у контексті публічного управління:

1. Географічна локалізація та функціональні зв'язки (Маршалл, Портер, Мінекономіки України).

2. Дійові особи: Підприємства, постачальники, наукові та освітні установи (Мінекономіки України).

3. Мета: Конкурентні переваги, інноваційність, спільний розвиток, синергетичний ефект (Портер, Солвел, Бутко).

4. Фокус публічного управління: Кластер як об'єкт та інструмент регіональної політики.

У контексті посилення глобальної конкуренції та необхідності забезпечення стійкого розвитку територій, кластерний підхід набуває статусу одного з ключових інструментів реалізації державної регіональної політики. Історично це поняття зародилося у працях А. Маршалла як просте 'просторове зосередження підприємств подібних галузей', проте сучасне осмислення феномену значно ускладнилося. М. Портер підкреслив необхідність взаємодії на основі як конкуренції, так і кооперації, перетворивши кластер на динамічну регіональну систему.

Національна політика (на прикладі підходу Мінекономіки України) розглядає кластер як функціонально залежне об'єднання економічних, наукових та освітніх суб'єктів. Проте для сфери публічного управління важливим є інтегральний погляд, який охоплює його економічну природу та його потенціал як чинника адаптивності та інноваційності регіональної економіки. Незважаючи на широке вжитку, для цілей державного управління необхідна чітка дефініція, яка б відображала його регуляторну та стратегічну роль."

Отже авторське визначення кластера (у контексті державної регіональної політики) таке: кластер — це географічно локалізована, функціонально інтегрована та інституціоналізована мережа незалежних суб'єктів (підприємств, наукових установ, органів влади та громадських організацій), які взаємодіють у межах єдиного ланцюга створення вартості (або споріднених галузей). Головною метою створення та підтримки такої мережі є досягнення синергетичного ефекту у сфері інновацій, підвищення регіональної конкурентоспроможності та адаптивності економіки, що, своєю чергою, слугує цільовим інструментом реалізації державної регіональної політики та пріоритетом публічного адміністрування.

Виходячи з наведених ефектів та авторського визначення кластера як інструменту публічного адміністрування, можна сформулювати наступні ключові положення:

1: Кластер як джерело синергетичної рентності для регіональної політики

1. Положення: Впровадження кластерного підходу в державну регіональну політику дозволяє створювати

"синергетичну рентність" (вищий за суму окремих частин результат), що є критично важливим для підвищення продуктивності праці та рентабельності інноваційних підприємств на ранніх стадіях розвитку (особливо у високотехнологічних секторах).

2. Обґрунтування: Ефект синергії (Таблиця 1.2) демонструє, що кластер є механізмом, який перетворює суму розрізнених зусиль на унікальну конкурентну перевагу регіону (регіональний бренд).

2: Кластерний механізм як засіб мінімізації трансакційних витрат у публічному секторі

— Положення: Кластерне адміністрування (публічна підтримка) виступає інституціональною рамкою, яка сприяє Ефекту Охоплення, забезпечуючи мінімізацію трансакційних витрат для суб'єктів, що, своєю чергою, підвищує цінову конкурентоспроможність регіональної продукції.

— Обґрунтування: Зменшення трансакційних витрат через тісні зв'язки та співпрацю (Ефект Охоплення) створює сприятливе економічне середовище, що є прямим завданням публічного управління.

3: Стратегічна роль кластера у досягненні технологічного суверенітету та сталого розвитку

— Положення: Регіональні кластери, що орієнтовані на "проривні" технології (Ефект Інноваційної Орієнтованості), є стратегічним інструментом держави для забезпечення технологічного суверенітету та стійкості регіональної економіки через активізацію Ефекту Мультиплікатора.

— Обґрунтування: Мультиплікативний ефект забезпечує дифузію інновацій та розвиток суміжних галузей, а Інноваційна Орієнтованість прямо пов'язана зі стратегічними завданнями (Таблиця 1.2), що робить кластери об'єктом стратегічного публічного адміністрування, а не лише економічної політики.

У зв'язку з цим при створенні регіонального кластера необхідно враховувати, що поряд із позитивними ефектами, існують і негативні, які можуть реалізуватися у разі настання будь-яких кон'юнктурних ризиків. Найчастіше недоліки кластера обумовлені реалізацією негативних факторів, пов'язаних із загальним погіршенням макроекономічної ситуації, некоректними механізмами формування структури кластера та неефективними методами регіональної підтримки, що призводять до появи організаційних чи фінансових проблем учасників кластера.

Звернімо також увагу на процес брендизації кластера, який може мати як позитивні, так і негативні ефекти. Якщо механізм формування та розвитку кластера підібрано коректно, грамотно визначено систему цільових індикаторів з метою оцінки діяльності кластера, а продукція з часом стає дедалі конкурентоспроможнішою на зовнішніх ринках, брендизація кластера стає істотним перевагою всім його учасників, оскільки вони виступають під єдиним сильним і відомим брендом. Але в тому випадку, коли кластер, що знаходиться на початкових етапах розвитку і ще не зарекомендував себе на ринку, починає використовувати свій бренд для залучення зовнішнього інвестування (особливо з державного та регіонального бюджету), а цільовий характер використання коштів при цьому жорстко не контролюється, це призводить не тільки до невиправданих державних впливів в неефективну кластерну структуру, але

і до помилки потенційних приватних інвесторів, які отримують помилкові сигнали. У результаті подібна ситуація негативно позначається не лише на розвитку кластера та його учасників, а й завдає іміджових втрат самому регіону.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз, що вказує на досить велику кількість недоліків, а, точніше, ризиків функціонування кластерів в економіці регіону при настанні несприятливих подій, виявив також і велику кількість переваг, що виникають в результаті використання регіоном такого інструменту свого розвитку як кластер. Всі вони пов'язані з підвищенням конкурентоспроможності регіональної продукції на ринках збуту всіх рівнів, зростанням рентабельності для підприємств-учасників, залученням в економіку регіону додаткового зовнішнього фінансування, що забезпечує його фінансову самостійність і у разі грамотного перерозподілу капіталу підвищує рівень інноваційного потенціалу регіональної економіки. Регіон отримує можливість виробництва не тільки високо-технологічної продукції з великою доданою вартістю, а й використання прогресивних технологій, що дозволяють підвищити продуктивність праці, знизити ресурсомісткість і, можливо, навіть забезпечити перехід на принципи ощадливого виробництва для провідних підприємств регіону.

Одержуваний соціальний та екологічний ефект, що виражається у можливостях реалізації соціальних програм, зменшення безробіття та зростання доходів населення, перехід на більш екологічні технології, дозволяє зробити висновок про те, що формування на території регіонів системи кластерів, що ефективно розвиваються, сприятиме реалізації цілей стійкого збалансованого розвитку території, що у свою чергу, дозволяє досягати стратегічних завдань регіонального розвитку, що полягають у забезпеченні належного рівня добробуту населення та підвищення якості його життя. Крім того, такі регіони починають визначати конкурентоспроможність національної економіки, основне завдання якої зараз полягає у забезпеченні заміщення імпортованих товарів у ключових стратегічно значущих галузях.

Література:

1. Портер, М. Е. Конкуренція. *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: Free Press, 1985. [Монографія]. 557 с.
2. Маршалл, А. *Principles of Economics*. London: Macmillan and Co., 1890. [Монографія]. 871 с.
3. Енрайт, М. Д. Регіональні кластери та конкуренція. *Regional Clusters and Competitiveness: A Comparison of Technology-Driven and Tradition-Driven Clusters*. *Journal of the Economics of Technology*. 2003. № 5. С. 45—60.
4. Бергман, Е. М., Фезер, Е. Аналіз кластерів: новий інструмент регіональної економічної політики. *Industrial Location and Economic Cluster Analysis: The New Tools of Economic Policy*. *Journal of Regional Science*. 1999. № 2. С. 112—125.
5. Солвел, О. Кластерна динаміка: новий підхід до розуміння регіонального розвитку. *The Cluster Initiative Handbook*. Stockholm: IVA, 2003. 140 с.
6. Андерсон, Т. та ін. Просторова агломерація та інновації. *Regional Innovation Systems: The Role of Government Policy*. *Growth and Change*. 2008. Vol. 39, № 1. С. 15—30.
7. Бутко, М. П., Губанова, С. В., Решетило, В. П. Класифікація як інструмент регіонального економічного розвитку. *Економічний вісник Національного технічного університету України "КПІ"*. 2018. № 15. С. 120—127.
8. Заблудська, І. В. Формування та розвиток інноваційно-промислових кластерів в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2016. № 6 (183). С. 25—30.
9. Воротіна, Л. І. Методологічні основи формування та розвитку регіональних кластерів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 13, Ч. 2. С. 142—146.
10. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. Київ: Уряд України, 2020. 45 с.

References:

1. Porter, M.E. (1985), *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*, Free Press, New York.
2. Marshall, A. (1890), *Principles of Economics*, Macmillan and Co., London.
3. Enright, M.D. (2003), "Regional Clusters and Competitiveness: A Comparison of Technology-Driven and Tradition-Driven Clusters", *Journal of the Economics of Technology*, vol. 5, pp. 45—60.
4. Bergman, E.M. and Feser, E. (1999), "Industrial Location and Economic Cluster Analysis: The New Tools of Economic Policy", *Journal of Regional Science*, vol. 2, pp. 112—125.
5. Solvell, O. (2003), *The Cluster Initiative Handbook: Cluster Dynamics — A New Approach to Understanding Regional Development*, IVA, Stockholm.
6. Andersson, T. et al. (2008), "Regional Innovation Systems: The Role of Government Policy", *Growth and Change*, vol. 39, no. 1, pp. 15—30.
7. Butko, M.P., Hubanova, S.V. and Reshetylo, V.P. (2018), "Clustering as a Tool of Regional Economic Development", *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "KPI"*, vol. 15, pp. 120—127.
8. Zabludska, I.V. (2016), "Formation and Development of Innovation-Industrial Clusters in Ukraine", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, vol. 6 (183), pp. 25—30.
9. Vorotina, L.I. (2017), "Methodological Foundations for the Formation and Development of Regional Clusters", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, iss. 13, part 2, pp. 142—146.
10. Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine (2020), "On Approval of the State Strategy for Regional Development for the Period up to 2027", Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 695 of August 5, 2020, Government of Ukraine, Kyiv. *Стаття надійшла до редакції 04.11.2025 р.*